

УДК 37.061

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Павлик Н. П.

У статті подано результати компаративного аналізу становлення неформальної освіти за кордоном за хронологічно-територіальним критерієм: Скандинавські країни, країни Європейського Союзу, Канада і США, країни Східного партнерства, Росія. Виділено основні тенденції організації неформальної освіти за кордоном; описано основні інститути неформальної освіти, а також форми і методи її організації. Встановлено, що основними провайдерами неформальної освіти виступають громадські об'єднання, освітні заклади та професійні спілки. Ознаками розвинутої системи неформальної освіти є розробленість нормативно-правової бази і функціонування державних механізмів її забезпечення.

***Ключові слова:** неформальна освіта, інститути неформальної освіти, компаративний аналіз.*

В статье представлены результаты компаративного анализа за границей по хронологическо-территориальному критерию: Скандинавские страны, страны Европейского Союза, Канада и США, страны Восточного партнерства, Россия. Выделены основные тенденции организации неформального образования за границей; описаны основные институты неформального образования, а также формы и методы его организации. Определено, что основными провайдерами неформального образования выступают общественные объединения, образовательные учреждения и профессиональные союзы. Признаками развитой системы неформального образования является разработанность нормативно-правовой базы и функционирование государственных механизмов ее обеспечения.

***Ключевые слова:** неформальное образование, институты неформального образования, компаративный анализ.*

The article presents results of a comparative analysis of informal education development abroad by a chronological-territorial criterion: the Scandinavian countries, the European Union, Canada and the United States, the Eastern Partnership countries, and Russia. The main trends of informal education abroad are highlighted. Basic institutions of informal education, as well as forms and methods of its organization, are described. Public associations, educational institutions and guilds have been identified as the main providers of informal education. The signs of a developed informal education system are elaborated legal framework and functioning mechanisms of its public support.

***Key words:** informal education, informal education institutions, comparative analysis.*

Постановка проблеми. Неформальне навчання як всесвітньо визнаний компонент неперервної освіти є новим для української педагогічної думки у контексті як власне змісту категорії, так і методології та практики її організації. Це детерміновано дією низки чинників, що утруднюють уживання категорії “неформальна освіта” у вітчизняних дослідженнях. Зокрема, оскільки категорія має англломовне походження, існують розбіжності в її визначенні, перекладі, співвіднесенні з іншими, більш усталеними термінами і поняттями. Крім того, в українській нормативно-правовій базі сфери освіти категорія не є регламентованою. Розрізнений досвід організації неформальної освіти не є системним, що не дозволяє формулювати його закономірності або тенденції. Це визначає актуальність наукових досліджень щодо сутності та змісту неформальної освіти, зокрема на основі компаративного аналізу досвіду країн, чиї здобутки щодо організації неформальної освіти характеризують її подальший розвиток.

Аналіз наукових публікацій свідчить про наявність праць компаративного характеру, спрямованих на порівняння освітніх форм і систем України з іншими країнами. Так, Н. Горук проведено дослідження проблеми неформальної освіти жінок у США [6]. Визнаємо важливими результати аналізу стану неформальної

освіти в країнах Східного Партнерства, подані у колективному дослідженні за загальною редакцією Д. Карпієвича і Г. Усатенко [19]. У працях А. Гончарук [5] та О. Шапочкіної [30] описано зміст організації неформальної освіти у країнах Європейського Союзу. Досвід неформальної освіти Швеції, який вважається соціокультурним феноменом, описано у дослідженні В. Давидової [7]. Теоретичною базою нашого аналізу також слугували праці, присвячені розвитку неперервної освіти та освіти дорослих як освітніх форм, що корелюють з неформальним навчанням (О. Барабаш [2], О. Лазаренко [13], Н. Махиня [16], О. Михальчук [17], О. Огієнко [20], Л. Сігаєва [26] та ін.).

Зазначені праці спрямовані на розкриття авторських дослідницьких завдань і не висчерпують усіх аспектів опису теорії та практики організації неформальної освіти за кордоном. Тому **завданнями** нашої статті визначаємо: систематизувати наявний описаний зарубіжний досвід неформального навчання за кордоном; провести компаративний аналіз теоретичних засад організації неформальної освіти України та інших країн; визначити специфіку реалізації неформальної освіти за кордоном; спроектувати напрями та форми реалізації здобутків інших країн в українському освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Загальний аналіз світового досвіду організації неформальної освіти дозволив Л. Б. Лук'яновій виділити чотири вектори її становлення: суспільно-політичний (Скандинавські країни, північна Європа – неформальна освіта як інструмент соціально-політичного розвитку), культурологічний (Європейський Союз – неформальна освіта як інструмент аксіологічного розвитку), політично-діяльнісний (США – неформальна освіта як інструмент сталого розвитку) і економічний (пострадянські країни – неформальна освіта як інструмент економічного розвитку) [14]. Визначені напрями характеризують пріоритети суспільних перетворень та базові функції, що покладаються на неформальну освіту.

Проведений аналіз наукової літератури свідчить, що організація неформальної освіти є важливим соціально-політичним завданням діяльності більшості розвинених країн світу. Для полегшення узагальнення описаного досвіду ми систематизували його за хронологічно-територіальним критерієм: від Скандинавських країн, в яких неформальна освіта розглядається як особливий соціокультурний феномен і чий досвід був покладений в основу методології неформального навчання; країн Європейського Союзу, де, власне, категорія неформальної освіти набула особливої актуальності та державного визнання; США та Канади як країн, що демонструють особливий концептуальний підхід до розуміння й організації неформальної освіти; до країн Східного Партнерства, де наразі становлення неформальної освіти лише розпочинається.

Скандинавські країни. Витоками концепції неформальної освіти дорослих вважають ідеї датського філософа М. Ф. С. Грундтвіга, ключовими з яких є освіта для життя, збалансований та рівноправний діалог учасників освіти, віра в мудрість і обдарованість кожної людини. Ці ідеї покладено в основу фолкеоплюсінгу – концепції задоволення освітніх потреб для розвитку демократії.

Дослідниця системи освіти дорослих у Скандинавських країнах О. І. Огієнко характеризує освіту Данії, Швеції та Норвегії як складні, нелінійні, відкриті, здатні до самоорганізації соціально-педагогічні системи, спрямовані на задоволення соціальних, професійних та особистісних освітніх потреб. Науковець виділила інваріантні компоненти їх функціонування – цільовий, структурний, організаційно-управлінський, технологічний і результативний та проаналізувала основні організаційні форми неформальної освіти (фолкеоплюсінг і професійно орієнтована освіта для ринку праці). Інституційну основу реалізації неформальної освіти утворює низка закладів і організацій (вищі народні школи, освітні асоціації, центри освіти дорослих, публічні бібліотеки), які пропонують навчальні курси та гуртки для адаптації й активізації населення. Основною характеристикою неформальної освіти Скандинавських країн є орієнтованість на потреби населення – вона заснована на ініціативі територіальних громад і громадських об'єднань. Роль держави полягає у фінансуванні заходів неформальної освіти шляхом збереження заробітної плати її учасників, надання субсидій і пільг провайдерам неформальної освіти, повне фінансове забезпечення освіти соціально виключених категорій населення (малограмотних, безробітних, інвалідів, іммігрантів) [20].

Аналогічні тенденції розкрито у дослідженні В. Д. Давидової щодо організації неформальної освіти у Швеції. Для визначення неформальної освіти застосовують термін фолкбілднінг, який має більше ніж сторічну історію й реалізується громадськими рухами та організаціями, гуртками для дорослих, навчальними асоціаціями, народними вищими школами. За даними дослідниці, три чверті дорослого населення Швеції беруть участь у неформальній освіті, що фінансується державою, а також регіональними і місцевими органами влади. Найпоширенішою організаційною формою неформальної освіти у Швеції є навчальні гуртки – товариські середовища для спільного планового проведення занять з предмета або галузі знань. Навчання у гуртках здійснюється на засадах критично-креативного підходу до пізнання із застосуванням методів: майстерня майбутнього, вулик, зміна складу груп, портфоліо, проєктів, брейнстормінгу, картотворення, рольових ігор [7].

Загалом, описаний досвід організації неформальної освіти свідчить про значущість принципів неформального навчання для суспільних перетворень. Концепція неформальної освіти Скандинавських країн покладена в основу теорії та практики її поширення й розвитку в Європі. Вона базується на децентралізованій діяльності навчальних гуртків для соціально виключених категорій населення, орієнтованих на потреби конкретних людей та розвивається залежно від ініціатив конкретних громад.

Країни Європейського Союзу. Базова стратегія неформальної освіти в цих країнах ґрунтується на Європейському путівнику із валідації неформальної та інформальної освіти [32; 33], який спрямований на вирішення таких актуальних завдань: сприяння діалогу учасників неформальної освіти щодо забезпечення визнання результатів неформальної освіти; розробка систем неформальної освіти, результати яких можна трансформувати у формальну систему кваліфікації кадрів; нормативно-правове забезпечення змісту курсів неформальної освіти для визнання їх результатів; забезпечення взаємозв'язків між державними кваліфікаційними системами та процедурами визнання результатів неформальної освіти; вироблення етичних норм збереження персональних даних учасників неформальної освіти.

Відповідно до поставлених завдань неформальне навчання реалізується через заплановані з точки зору цілей і часу навчання заходи та програми, спрямовані на розвиток професійних навичок, підвищення рівня грамотності дорослих і забезпечення базової освіти. Зокрема, актуальними визначаються такі форми неформального навчання, як: тренінги підвищення кваліфікації, структуроване онлайн-навчання (у т. ч. відкриті освітні ресурси), курси й програми громадських об'єднань, організовані для їх членів, цільових груп або суспільства загалом.

О. Лазаренко виділяє вагомій акції із залучення дорослих до неперервної освіти, зазначені у Плані дій “Навчання для всіх” Європейського Союзу [13]: 1) вирівнювання кваліфікації через модернізацію навчання; 2) надання додаткових можливостей особам, що не одержали належного освітнього рівня / кваліфікації; 3) зменшення кількості некваліфікованих осіб; 4) соціальна інтеграція мігрантів; 5) підвищення віку для кар'єрного зростання.

Загальні тенденції організації неформальної освіти дорослих у країнах Європейського Союзу описано у праці Н. В. Махині: спадання рівня залученості до освіти з віком; наявність прямих кореляційних зв'язків між початковим освітнім рівнем людини та її участю в додатковій освіті; зменшення залучення людей до освіти із погіршенням соціальної ситуації в країні; нижчий рівень поширеності додаткової освіти у сільській місцевості та серед етнічних меншин [16].

Сучасна ситуація розвитку неформальної освіти у країнах Європи характеризується відродженням традицій громадської освіти; перенесенням ідеї особистісного самовдосконалення у нові контексти, зокрема на робочі місця; підтримкою навчальної діяльності пенсіонерів.

А. Гончарук подано приклади організації неформального навчання у Великобританії та Німеччині. У *Великобританії*, зокрема, діють центри освіти дорослих, відділення неперервної освіти при вищих навчальних закладах, громадські коледжі, короткострокові коледжі інтернатного типу, організації, що навчаються (підприємства, які організують навчання для власних працівників), університети третього віку. У *Німеччині* діють народні університети, асоціації робітничої освіти; освітні послуги також надаються церквами і профспілками [5]. У праці О. В. Шапочкіної описано цікавий факт, що розвиток неформальної освіти в Німеччині виник у

результаті порівняння шкільної успішності різних країн світу (дослідження PISA), після чого у діяльність формальних закладів освіти було введено експериментальну модель Школи повного дня. Крім них, працюють центри вільного часу і молодіжні клуби [30]. Дослідницею також виділено сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині: державна підтримка та громадянська ініціатива; взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі неперервної професійної освіти; варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти [30]. Вважаємо значущим факт, що у Великобританії існує посада міністра з подальшої освіти, кваліфікацій і навчання впродовж життя [14].

У 60-х рр. XX ст. у *Нідерландах* започатковано відкриту роботу з молоддю як додаткову до молодіжних рухів і організацій; ця діяльність передбачає сертифікацію участі молоді у волонтерських програмах. У 90-х рр. XX ст. розпочато діяльність зі сприяння соціальному партнерству формальних і неформальних освітніх закладів [30].

У праці В. В. Стрижалковської описано *чеський* досвід підтримки обдарованих учнів громадськими організаціями, який важко віднести до неформальної освіти, оскільки він має швидше економічний та комунікативний характер. Водночас дослідницею відзначено низку потреб, спільних для сфери освіти значної кількості країн, як-от: легімізація, фінансова підтримка держави, системність та комплексність [27].

Литовський досвід організації неформальної освіти характеризується реорганізацією шкіл для дорослих у Центри навчання дорослих, що використовують різні форми організації навчального процесу (уроки, консультації, стаціонарне та заочне навчання) та охоплюють різні категорії населення – особи, які працюють у різні зміни, які виховують дітей вдома, які визнані недієздатними та інші категорії [4].

У *Польщі* діє широка мережа університетів третього віку і шкіл для дорослих, інститутів неперервного навчання, центрів додаткового професійного навчання; відбувається підготовка майбутніх фахівців за спеціальністю “Андрагогіка та неперервна освіта”. Пріоритетними напрямками організації неформальної освіти дорослих у Польщі є освітні потреби регіональних ринків праці, особливих соціальних груп населення, професійних або територіальних громад, окремих осіб [17].

Отже, становлення неформальної освіти у країнах Європейського Союзу сьогодні характеризується широким політичним, державним та соціальним визнанням її значущості та впровадженням форм і методів її організації, залежно від потреб населення. Інститути неформальної освіти в Європі різняться залежно від соціально-політичної та економічної ситуації в країні; водночас, основними провайдерами освітніх послуг є державні установи та громадські об'єднання.

Канада та США. Досвід Канади та США фахівці з компаративної педагогіки описують як особливий, що детермінується децентралізованістю системи освіти та відсутністю втручання держави у діяльність навчальних закладів. У *Канаді* представлено класифікацію інституцій неперервної освіти, ключовою формою якої виступає неформальна освіта, залежно від сфери діяльності її учасників: мистецький напрям (живопис, акторська справа, кіномистецтво тощо); соціально-педагогічний напрям з підтримки іммігрантів (державні та громадські організації, діяльність яких спрямована на соціальну адаптацію іммігрантів, у тому числі освітніми засобами); соціально-педагогічний напрям з підтримки корінного населення (спеціалізовані агенції зі сприяння адаптації соціально-виключених категорій населення); лінгвістичний напрям (школи іноземних мов); напрям із забезпечення базової освіти (освітні організації, що забезпечують формування загальної грамотності); медичний напрям (організації терапевтичного і парамедичного спрямування); професійно орієнтований напрям (фахові об'єднання професійного розвитку працівників певної галузі); андрагогічний напрям (шкільні ради та консорціуми, що пропонують програми освіти дорослих); дистанційний напрям (державні та приватні заклади, які забезпечують дистанційні освітні програми) [34].

Основними провайдерами неформальної освіти у Канаді є приватні неприбуткові організації – Громадські ради з навчання дорослих, які забезпечують курси з розвитку грамотності, засвоєння англійської мови, формування соціально значущих умінь працевлаштування, активної громадянської позиції, розвитку кар'єри; крім того,

функціонують волонтерські програми з розвитку грамотності через організацію репетиторських послуг [2].

На нашу думку, ключовою особливістю неформальної освіти у Канаді є її орієнтованість на вирішення нагальних соціальних потреб – забезпечення середньою освітою виключених категорій населення (у т. ч. мігрантів) для формування базової грамотності, функціональної грамотності, соціального розвитку.

Н. М. Горук у порівняльному дослідженні неформальної освіти США і України виокремлює два напрямки організації неформального навчання у Сполучених Штатах: просвітницький (поширення знань, інформації, компетенцій) і реформістський (зміна соціальних явищ та поліпшення життєвого рівня населення). До основних суб'єктів неформальної освіти у США дослідницею віднесено навчальні заклади (школи, коледжі, університети), університетські продовження, громадські організації та об'єднання, релігійні організації, народні школи, жіночі організації, клуби за інтересами, місця професійної діяльності, кооперативні об'єднання, бібліотеки, музеї, громадські кухні. Формами організації неформального навчання при цьому виступають навчальні програми і курси, тренінги, проекти, лекції, літні сесії, освітні семінари, засідання клубів, освітні конференції, музейні експозиції, читацькі гуртки, творчі майстерні, презентації. Цікавими, на нашу думку, є методи неформального навчання, як-от: наративи, автобіографії, розповіді з особистого життя, есе, кейс-метод, рольові ігри і симуляції, письмові рефлексії, фотопрезентації, ведення щоденників, "польових записок" упродовж певної діяльності [6]. Важливим вважаємо висновок Н. Терьохіної, що саме у США, де держава утримується від втручання у сферу освіти, відсутні кордони між формальною і неформальною формами освіти [28].

Особливим є досвід організації неформальної освіти молоді в університетах. Процес професійної підготовки магістрів ґрунтується на індивідуалізації навчання через неформальні вибіркові навчальні курси, що впроваджуються "асинхронно", тобто без врахування академічного року, нормативно встановленого терміну навчання, академічної групи тощо – це дозволяє студентам спеціалізуватися у бажаній для них галузі або отримувати поглиблену підготовку. Головними принципами професійної підготовки є гнучкість, варіативність і прагматичність (професіоналізація), що орієнтована на створення міждисциплінарних спеціальностей і, відповідно, курсів за вибором [9].

Варто зазначити, що дослідники освітньої системи США характеризують її як особливу внаслідок невтручання держави у процеси та результати навчання. Оскільки це є однією з характерологічних особливостей неформального навчання, то у системі освіти США складно диференціювати неформальну та формальну форми організації навчально-виховної діяльності. Водночас, хочемо відзначити високий рівень індивідуалізації навчання, врахування потреб та інтересів тих, хто навчається, використання інтерактивних педагогічних методів.

Країни Східного Партнерства. Цікаві результати порівняння розвитку системи неформальної освіти різних країн були одержані учасниками Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства (Познань, Польща, 28–30 листопада 2011 р.). А саме учасники форуму зазначають, що етапи розвитку неформальної освіти у країнах Європейського Союзу визначаються потребами у валідації та атестації результатів неформальної освіти; натомість країни Східного Партнерства зорієнтовані на власне визначенні змісту, сутності й нормативно-правових засад організації неформальної освіти. У пострадянських країнах неформальна освіта передусім розглядається як додаткова, не сертифікована й, відповідно, така, що не має потенціалу. Не існує навіть єдиної категорійно-поняттєвої бази неформальної освіти: у Білорусі вона розглядається як додаткова освіта; в Азербайджані та Вірменії – як компонент професійної освіти; у Молдові існує розроблена, але не утверджена Концепція неформальної освіти; в Україні декларується освіта протягом життя, елементом якої виступає неформальна освіта, яка не має державного механізму реалізації. Автори пояснюють таку ситуацію відсутністю у пострадянських країнах культури довіри до діяльності громадських об'єднань, а також нестачею досвіду делегування повноважень з боку влади [21].

Важливим, з нашої точки зору, є висновок О. Паращук та Г. Усатенко, що неформальна освіта у пострадянських країнах виступає не стільки потребою ринку

праці, скільки потребою трансформації свідомості у напрямку демократизації освіти [19].

У *Вірменії* описано позитивний досвід створення Конкурсного фонду у сфері новаторства, що надає можливість ВНЗ отримувати гранти для реалізації інноваційної освітньої діяльності та проведення реформ. В. Калашян основними труднощами визначає відсутність єдиного державного підходу до визначення неформальної освіти, її “замаскованість” під терміни перманентної освіти, спеціальної освіти, додаткової освіти, освіти упродовж життя тощо; програми професійної підготовки побудовані для забезпечення конкретних кваліфікацій і є єдино визнаними; неформальна освіта – це переважно короткотермінові курси [10].

В *Азербайджані* неформальний тип освіти законодавчо закріплено у ст. 12 Закону про освіту Республіки Азербайджан як тип освіти, одержаний у результаті відвідування різноманітних курсів, клубів, індивідуальних занять, що не передбачають одержання державних документів про їх закінчення. Такий тип освіти розглядається у сферах професійно-технічної освіти, підвищення кваліфікації, обміну досвідом, освіти відповідно до захоплень й інтересів. Одночасно зазначається, що освіта є прерогативою держави, що й визначає її стандарти та систему управління. Тобто, на нашу думку, наявна суперечність між декларованістю неформальної освіти та намаганням держави її контролювати. Пріоритетним напрямком неформальної освіти, згідно з проведеним нами аналізом витрат на її організацію, є технічна освіта та інформаційно-комунікативні технології [1].

У *Білорусі* неформальна освіта не введена у законодавче поле, натомість розглядається як вид додаткової освіти, спрямований на професійний розвиток слухача, стажера та задоволення його пізнавальних потреб. Дослідники підкреслюють неоднорідність та стихійність розвитку неформальної освіти, виділяючи такі основні напрямки: неформальна освіта у третьому секторі (через некомерційні (громадські) об'єднання й організації), бізнес-освіта, конфесійна освіта, додаткова освіта у державному секторі. Пріоритетним напрямком неформальної освіти Білорусі, згідно з результатами моніторингу громадських об'єднань [18], є соціальний захист і реабілітація населення [12; 24; 11].

Закон про професійну освіту *Грузії* визначає дві її форми – формальну та неформальну; закон також передбачає процедуру визнання результатів неформальної освіти шляхом атестації її учасників, спрямованої на перевірку знань і умінь учасників неформальної освіти та присвоєння / зміну їх кваліфікації. Однак ще не знайдено механізмів реалізації цього положення на практиці. Пріоритетні напрямки, зазначені у державних документах, – допомога переселенцям (внутрішньо переміщеним особам) і безробітним; оволодіння грузинською й англійською мовами, розвиток професійно-технічної освіти. Позитивним досвідом Грузії вважаємо введення міністерствами та органами місцевого самоуправління фінансування адресних програм неформальної освіти залежно від потреб фахівців і населення; крім того, у Грузії створено Громадські Центри Освіти, що реалізують, у т. ч., довгострокові програми й курси неформальної освіти [25].

У нормативно-правовій базі *Молдови* відсутня категорія “неформальної освіти”; основна увага спрямована на позашкільну, додаткову, екстракуррикулумну освіту дітей і молоді, а також діяльність неурядових організацій з освіти у сфері прав людини [23].

Л. Б. Лук'яноюю основною суперечністю становлення неперервної освіти в *Україні* визначено розбіжність між декларованою ціллю щодо інтеріоризації загальноєвропейських цінностей і створення єдиного освітнього простору та ставленням до освіти дорослих як до особистої справи кожної людини. Однією з причин визначеної суперечності є відсутність затребуваності додаткових форм освіти на рівні суспільства, держави, громад [14].

У Законі України “Про професійний розвиток працівників” (чинний з січня 2012 р.) під неформальним професійним навчанням працівників розуміється процес набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентований місцем набуття, строком та формою навчання, що здійснюється за згодою працівників безпосередньо у роботодавця згідно з рішенням роботодавця за рахунок його коштів з урахуванням потреб власної господарської чи іншої діяльності [8]. На нашу думку, таке визначення не є коректним, оскільки воно суперечить базовим

принципам і характерологічним ознакам неформальної освіти. Одночасно наявність визначення дозволило розробити державний механізм підтвердження кваліфікації за результатами неформального навчання [22] для робітничих професій, що здійснюється центрами зайнятості [3].

На законодавчому рівні відсутнє підтвердження ролі та результатів неформальної освіти; Л. Б. Лук'яною розроблено "Концептуальні положення освіти дорослих", які ґрунтуються на оцінці стану через аналіз потреб у навчанні дорослих громадян України, можливостей задоволення цих потреб, а також територіальної і вартісної доступності освітніх програм різних провайдерів, що актуалізує потреби визнання додаткових форм освіти, можливості їх державної сертифікації; децентралізації управління системою освіти [21].

Як загальні тенденції становлення неформальної освіти у країнах Східного Партнерства нами виділено: плутанину в поняттях, відсутність законодавства, підміну понять неформальної освіти з діяльністю державних інституцій – курсів підвищення кваліфікації, перепідготовки у центрах зайнятості тощо; обмеження освітньої діяльності недержавних інституцій засобами їх контролю, невизнання результатів. Основний досвід організації неформальної освіти реалізується крізь призму діяльності міжнародних фондів і освітніх програм; реалізується неформальна освіта передусім за рахунок та зусиллями громадських організацій; спостерігається переважання короткотермінових освітніх курсів як відображення несистемності освітніх заходів; відсутність цілеспрямованої державної політики щодо розвитку неформальної освіти.

На нашу думку, варто не забувати про протиріччя: так, з одного боку, формальна система освіти супроводжується процесами інституціональної визначеності й узаконеності [29]. Однак, з іншого боку, неформальна освіта, що протиставляється формальній у цілях, принципах і способах організації, у випадку її інституціоналізації перетворюється на формальну. Тобто іде циклічний процес переведення ефективних форм навчання і виховання з інноваційних у традиційні шляхом їх освоєння та впровадження. Відповідно, неформальна освіта у процесі розвитку і становлення виконує роль стихійного експериментального процесу, який забезпечує перехід ефективних практик у поле формального (узаконеного, поширеного тощо). Водночас, формальна освіта спрямована на стабілізацію форми, тобто звуження діапазону вибору, стандартизацію, що й обмежує її результативність.

Росія. Колектив авторів, які характеризують неформальну освіту педагогічних працівників у Росії, виділяють такі її форми, як конкурси "Учитель року", "Краща школа Росії", майстер-класи, творчі звіти, педагогічні фестивалі, панорама педагогічних ідей, педагогічні читання, інноваційні педагогічні марафони, освітні ретренінги, відеоуроки, медіаконсультації, школи сучасного керівника тощо. Таку думку дослідники пояснюють твердженням, що будь-яка неформальна взаємодія працівників, у результаті якої відбувається вдосконалення фахової майстерності, може розглядатися як неформальне навчання [15]. Наш досвід спілкування з педагогічними працівниками свідчить, що участь у зазначених формах часто відбувається примусово, у межах формального управління освітнім закладом, що ставить під сумнів віднесення їх до неформальної форми освіти. Тобто для Росії характерні тенденції становлення неформальної освіти усіх пострадянських країн, де системи освіти інертні щодо перебудови педагогічного спілкування з авторитарного на демократичне, яке лежить в основі неформального навчання.

Висновки. Становлення неформальної освіти за кордоном є залежним від економічної, політичної, соціальної ситуації у країні. Основними провайдерами неформальної освіти виступають громадські об'єднання, освітні заклади та професійні спілки. Країнам з розвинутою системою неформальної освіти притаманна розроблена нормативно-правова база та державні механізми її забезпечення. Країни, у яких неформальна освіта перебуває на етапі становлення, характеризуються інтересом науковців щодо визначення сутності, змісту та потенціалу неформальної освіти, а також практиків щодо апробації досвіду неформального навчання як інноваційного.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в апробації зарубіжного досвіду організації неформальної освіти в Україні, виявлення умов його ефектив-

ності, емпіричному визначенні чинників результативності різних форм і методів неформальної освіти.

Література

1. Алиоглу М. Неформальное образование в республике Азербайджан / Алиоглу Мака, Рамазанов Азер // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : исследование / под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. – К. : Фонд “Европа XXI”, 2012. – 176 с.
2. Барабаш О. Специфіка організації неперервної освіти у Канаді / Олена Барабаш // Порівняльна професійна педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 40–45.
3. Василенко Н. Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : мат. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. Ч. 2 / уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – 248 с. – С. 130–138.
4. Вятярис В. Исследование удовлетворения потребностей взрослых учащихся: на примере Каунасского центра обучения взрослых / В. Вятярис, Р. Чюжас // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : мат. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. Ч. 2 / уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – 248 с. – С. 25–34.
5. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. – 2012. – № 54. – С. 31–36.
6. Горук Н. М. Проблеми неформальної освіти жінок у США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Горук Наталія Михайлівна. – Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, 2011. – 20 с.
7. Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Давидова Валентина Дмитрівна. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. – 20 с.
8. Закон України “Про професійний розвиток працівників” від 12.01.2012 № 4312-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>. – Назва з екрана.
9. Зіноватна О. М. Модернізація філологічної освіти магістерського рівня України: адаптація американського досвіду : навч.-метод. посіб. для викл. і магістрантів вищих навч. закладів / О. М. Зіноватна. – Черкаси, 2011. – 76 с.
10. Калашян В. Неформальное образование: Вызовы и возможности развития. Законодательная база неформального образования в Республике Армения / Ваче Калашян // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : исследование / под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. – К. : Фонд “Европа XXI”, 2012. – 176 с.
11. Карпиевич Д. Субъекты неформального образования: ключевые игроки и возможные направления для сотрудничества : мат. круглого стола “Улучшению качества жизни беларусов может способствовать развитие сферы неформального образования” / Д. Карпиевич // Адукатар. – 2009. – № 2 (16). – С. 8–10.
12. Лабода С. Неформальное образование в Белоруси: провайдеры, ключевые тенденции и перспективы для будущего / С. Лабода // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : исследование / под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. – К. : Фонд “Европа XXI”, 2012. – 176 с.
13. Лазаренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми позитивного навчання: європейський приклад для України / О. Лазаренко // Філософія освіти. – 2011. – № 1–2 (10). – С. 255–265.
14. Лук'янова Л. Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих / Л. Б. Лук'янова // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : мат. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. Ч. 2 / уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. – 2014. – 248 с. – С. 52–59.
15. Макареня А. А. Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации / А. А. Макареня, О. В. Ройтблат,

Н. Н. Суртаева // Человек и образование: Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. – 2011. – № 4 (29). – С. 59–63.

16. Махия Н. В. Особливості освіти дорослих у країнах Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Н. В. Махия // Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. “Modern problems of education and science” (Будапешт, 26–27 січня 2013). – Режим доступу:

<http://scaspee.com/6/post/2013/1/3.html>. – Назва з екрана.

17. Михальчук О. О. Формування андрагогічної компетентності студентів педагогічних університетів Польщі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Михальчук Олена Олександрівна. – Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2012. – 269 с.

18. Направления деятельности (анализ данных БРОО “Объединенный путь”) [Електронний ресурс] // Маніторинг громадських аб'єднань Беларусі. – Режим доступу:

<http://ngo.by/monitoring/public-sector-dynamics/ac9e1ae2374066d2.html>. – Назва з екрана.

19. Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : исследование / под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. – К. : Фонд “Европа XXI”, 2012. – 176 с.

20. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Огієнко Олена Іванівна. – К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. – 44 с.

21. Паращук О. Неформальное образование в Украине / Оксана Паращук // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : исследование / под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. – К. : Фонд “Европа XXI”, 2012. – 176 с.

22. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 340 “Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями” [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/340-2013-%D0%BF>. – Назва з екрана.

23. Посцан Л. Неформальное образование в республике Молдова (2012): состояние и проблемы / Лилиана Посцан // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : исследование / под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. – К. : Фонд “Европа XXI”, 2012. – 176 с.

24. Пошевалова Т. Неформальное образование в Беларуси: ресурс для развития личности и общества / Т. Пошевалова // Адукатар. – 2009. – № 1 (15). – С. 14–16.

25. Сантєладзе Л. Неформальное образование в Грузии / Лали Сантєладзе // Неформальное образование для региональных демократических трансформаций : исследование / под общ. ред. Д. Карпиевича и Г. Усатенко. – К. : Фонд “Европа XXI”, 2012. – 176 с.

26. Сігаєва Л. Міжнародне співробітництво у сфері освіти дорослих / Л. Сігаєва // Порівняльна професійна педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 14–23.

27. Стрижалковська В. В. Підтримка обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки: аналіз діяльності громадських організацій [Електронний ресурс] / В. В. Стрижалковська – Режим доступу:

<http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN17/12swdgo.pdf>. – Назва з екрана.

28. Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Наталя Терьохіна // Порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – № 6 (20). – С. 109–114.

29. Ткач Т. В. Розвиток особистості засобами неформальної освіти [Електронний ресурс] / Тамара Володимирівна Ткач. – Режим доступу:

http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_72.pdf. – Назва з екрана.

30. Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Шапочкіна Ольга Володимирівна. – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – 20 с.

31. Шапочкіна О. В. Неформальна освіта: зарубіжний досвід організації / О. В. Шапочкіна // Неперервна професійна освіта за кордоном. – 2011. – Ч. 7. – С. 122–125.

32. Cedefop (2015). European guidelines for validating non-formal and informal learning [Електронний ресурс]. – Luxembourg : Publications Office. Cedefop reference series; No 104. – Режим доступу:

<http://dx.doi.org/10.2801/008370>. – Назва з екрана.

33. European Commission. Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a European quality assurance reference framework for vocational education and training [Електронний ресурс]. – Brussels : European Commission, 2008. – Режим доступу:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0179:FIN:EN:PDF> [cited 3.2.2009]. – Назва з екрана.

34. Orton L. Statistics Canada's Definition and Classification of Postsecondary and Adult Education Providers in Canada / L. Orton. – Ottawa : Statistics Canada, Human Resources and Skills Development Canada: Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division, 2009. – 50 p.